

Министерство культуры и духовного развития
Республики Саха (Якутия)
Государственное казенное учреждение Республики Саха (Якутия)
«Якутская республиканская специальная библиотека
для незрячих и слабовидящих им. И.Н. Егорова - Горного»
Отдел учета документов и библиографии

Сборник по материалам

**Республиканского литературного конкурса
«ПОДВИГ ГЕРОЕВ БЕССМЕРТЕН»
(к 80-й годовщине Победы
в Великой Отечественной войне 1941-1945 гг.)**

Якутск, 2025

УДК 821.512.157-1-822
ББК 84(2=634.1)6-5я43
С 23

Составитель Е. А. Потапова
Ответственный за выпуск А. С. Корнилова

Сборник по материалам Республиканского литературного конкурса «ПОДВИГ ГЕРОЕВ БЕССМЕРТЕН» (к 80-й годовщине Победы в Великой Отечественной войне 1941-1945 гг.) / Министерство культуры и духовного развития Республики Саха (Якутия), Якутская республиканская специальная библиотека для незрячих и слабовидящих им. И.Н. Егорова - Горного, Отдел учета документов и библиографии ; составитель Е. А. Потапова ; ответственный за выпуск А. С. Корнилова. – Якутск, 2025. – 60 с. – Текст : непосредственный.

В сборнике представлены материалы Республиканского литературного конкурса среди инвалидов по зрению, проживающих на территории Республики Саха (Якутия). Тематика представленных материалов посвящена знаменательной дате – 80-летию Победы в Великой Отечественной войне 1941-1945 годов.

УДК 821.512.157-1-822
ББК 84(2=634.1)6-5я43

© «Якутская республиканская специальная библиотека для незрячих и слабовидящих им. И.Н. Егорова - Горного», 2025

СОДЕРЖАНИЕ

ПРЕДИСЛОВИЕ.....	5
------------------	---

I. ПОЭЗИЯ

- **Амгинский улус**

ГРИГОРЬЕВ Семен Алексеевич «Ильмень» (хоһоон).....8

ЖИРКОВА Октябрина Васильевна «Бүгүн Маай»
(хоһоон).....9

ЯКОВЛЕВА Марианна Коммунаровна «Ийэ санаата»
(хоһоон).....10

- **Верхневиллюйский улус**

ГРИГОРЬЕВА Раиса Ивановна «Мин аһам сэриигэ
барбыта...» (хоһоон).....13

- **Мегино-Кангаласский улус**

АЛЕКСЕЕВА Марфа Васильевна «Анабыл» (хоһоон).....15

- **Таттинский улус**

ЗАХАРОВА Любовь Робертовна «Суох буоллун сэрии»
(хоһоон).....16

ИГНАТЬЕВА Алиса Александровна «Кыайыы»
(хоһоон).....17

ЦЫПАНДИН Василий Ионович «Ытык мааны
ветераннарга» (баллада-хоһоон).....18

- **Чурапчинский улус**

ДЬЯЧКОВСКАЯ Парасковья Дмитриевна «Көһөрүллүү»
(хоһоон).....20

«Эргиллии» (хоһоон).....22

САЗОНОВ Данил Дмитриевич «Мындабаайы хайатын бүтэһигин көрбүттэрэ» (хоһоон).....	24
--	----

II. ПРОЗА

• Амгинский улус

ГРИГОРЬЕВ Семен Алексеевич «Суостаах сэрии – биһиги дьыэ кэргэннэ» (уочарка).....	25
НИКИТИН Андрей Дмитриевич «Аба дойду сэриитин кыттыылааба, сэрии бэтэрээнэ Семен Дмитриевич Борисов» (ахтыы).....	28
НИКИТИН Мирон Николаевич «Умнар сатаммат!» (ахтыы).....	32
ЯКОВЛЕВ Василий Матвеевич «Мин үлэбэ ситиһиилэрим – мин олобум сэхэнэ» (автобиографической эссе).....	36

• город Якутск

КОНДРАТЬЕВ Данил Сергеевич «История моего героя» (эссе-воспоминание).....	39
---	----

• Мегино-Кангаласский улус

АЛЕКСЕЕВА Марфа Васильевна «Абам Захаров Василий Николаевич – Аба дойду сэриитин кыттыылааба (1920-1995 сс.)» (ахтыы).....	42
--	----

• Таттинский улус

ЕФИМОВ Петр Павлович «Туолбатах ыра» (кэпсээн).....	44
ЦЫПАНДИН Василий Ионович «Дорожка жизни» (к 80-летию Великой Победы) (рассказ).....	53

• Чурапчинский улус

СТАРОСТИН Николай Михайлович «Абам туһунан» (уочарка).....	56
--	----

ПРЕДИСЛОВИЕ

Каждый человек, прошедший испытания войной, оставил след в сердцах последующих поколений. Их герои пережили ужасы боев, страдания, потери, и этот сборник хранит голоса потомков тех, кто защищал нашу Родину. Она стала воплощением вечной памяти, гордой данью подвигу миллионов защитников.

Данный уникальный сборник литературных произведений, созданный руками особых авторов – инвалидов по зрению, жителей Республики Саха (Якутия). Издание подготовлено по материалам республиканского литературного конкурса к 80-летию Победы в Великой Отечественной войне 1941-1945 годов. Конкурс стал важным проектом для расширения границы доступного культурного пространства для людей с особенностями зрения. Он способствует интеграции инвалидов в социальную среду, стимулирует их желание заниматься творчеством и показывает обществу удивительные возможности человеческого разума и силы духа.

Конкурс собрал большое количество творческих работ из: Амгинского, Мегино-Кангаласского, Таттинского, Чурапчинского, Верхневилуйского улусов и г. Якутска. Авторами в своих рассказах, эссе, стихах и воспоминаниях представили яркие образы солдат-фронтовиков, трогательные описания судьбы простых людей в военное время, глубокую философию человеческой стойкости и беспримерного мужества. Многие авторы обращаются к собственным семейным воспоминаниям, создавая личные свидетельства очевидцев страшных событий прошлого века. Каждый участник продемонстрировал способность глубоко

передать историю своего народа, душевную теплоту и глубокий смысл каждого произведения.

Итоги конкурса продемонстрировали огромный потенциал авторов, открыв новые имена и предоставив возможность поделиться своими историями с широкой аудиторией:

- Гран-при – Цыпандин Василий Ионович, Таттинский у., с. Ытык Кюель (стихотворение-баллада «Ытык мааны ветераннарга!»).

- Победители в номинации «ПРОЗА»:

- 1 место – Ефимов Петр Павлович, Таттинский у., с. Чычымах (рассказ «Туолбатах санаа»);

- 2 место – Никитин Мирон Николаевич, Амгинский у., с. Михайловка (воспоминание «Умнар сатаммат!»);

- 3 место – Алексеева Марфа Васильевна, Мегино-Кангаласский у., с. Майя (рассказ-воспоминание «Мин аҕам – сэрии бэтэрээнэ»).

- Победители в номинации «ПОЭЗИЯ»

- 1 место – Яковлева Марианна Коммунаровна, Амгинский у., с. Абага (стихотворение «Ийэ санаата»);

- 2 место – Дьячковская Парасковья Дмитриевна, Чурапчинский у., с. Диринг (стихотворения «Көһөрүллүү» и «Эргилли»);

- 3 место – Григорьева Раиса Ивановна, Верхневиллюйский у., с. Хоро (стихотворение «Мин аҕам сэриигэ барбыта»).

- Специальный приз:

- 1. Кондратьев Данил Сергеевич, ученик 6 «г» класса РСКШИ, г. Якутск (эссе-воспоминание «Мой герой»);

2. Игнатьева Алиса Александровна, ученица 9 класса, Таттинский у., с. Ытык-Кюель (стихотворение «Кыайыы»)

Пусть страницы этой книги станут мостом к пониманию и сочувствию нашим героям-победителям, их близким и родным, чей подвиг навсегда останется бессмертным примером самоотверженности и доблести.

Этот сборник предназначен стать стимулом для продолжения преемственности поколений, сохранения национальной памяти и укрепления нравственных ценностей российского общества.

С благодарностью и почтением ко всем ветеранам Великой Отечественной войны, родным и близким солдат-фронтовиков, мы предлагаем вам погрузиться в глубины человеческих судеб и духовных переживаний эпохи великой Победы.

Приятного чтения!

I. ПОЭЗИЯ

ГРИГОРЬЕВ Семен Алексеевич,
Амгинский улус, село Абага

«Ильмень» (хоһоон)

Кружатся над Ильменем журавли,
Курлычат как-будто плачут
По воинам лежащим в сырой земле
И парням нашим из далекой Якутии.

Тянут песню скорби: неба и земля
Про тяжелую, но гордую участь
Поколений военных суровых лет
Песню воспоминания за каждого.

Иногда станет так тяжело,
Как-будто стонут с тоскою о родной стороне
Ощущая дующий ветер с востока...

Отпусти души в синие небеса
Отдавших жизнь за Отчизну
Отпусти от себя, Ильмень Святой!

Они, защищая необъятную Россию,
От врагов напавших вероломно
Пусть отданные за судьбу родины
Ваши души охраняют мир на земле.

ЖИРКОВА Октябрина Васильевна,
Амма улууһа, Мээндиги сэлиэнньэтэ

«Бүгүн Маай»
(хоһоон)

Бүгүн Маай,
Кыайыы күнэ!
Ахтан санаан ааһыабын,
Эйэлээх олохпут туһугар
Сырдык тыыннарын
Толук уурбут буйуннары...

Бүгүн Маай,
Кыайыы күнэ!
Чиэстиэбин бэтэрээннэри,
Албан ааттаах дьоннору
Оҕо сааһы билбэтэх
Уоттаах сэрии оҕолорун...

Бүгүн Маай,
Кыайыы күнэ!
Эйэ, дьол туһугар,
Сүһүөхтээх бэйэбит
Сүгүрүйэн тураммыт
Алгыс тылын аныыбыт!

ЯКОВЛЕВА Марианна Коммунаровна,
Амма улууһа, Абаҕа сэлиэнньэтэ

«Ийэ санаата»
(хоһоон)

*Анал байыаннай дьайыы толоонугар геройдуу
охтубут, «Эр санаа» уордьан хаһаайына
Максимов Станислав Устиновичка ийэтиттэн*

Күүтүүлээх маннайгы оҕонон
Күн сырдыгар төрөөннүн,
Тобус ыйгар хааманнын
Тилигирии сүүрэрин.

«Охтуо, үлтү түһүө», – диэн
Сэрэхтик истэрим,
Кытыгырас атахтаах,
Бэрт сэргэх сырыылаах
Кыракый уолчааммын
Эккирэтэн сиппэтим.

Бырааккын кытары
Мэниктээн тустаргыт,
Эйэлээх баҕайытык
Эйэргэһэ оонньуургут,
Минньигэс кэмпиеди
Үллэстэн үөрэргит.

Бу бэриллибит олоххор
Өрүү ыксыы сылдыарын,
Доботторгун-атастаргын

Иннигэр тутарын.

Идэни баһылаан,
Олоххун тэринэргин
Ийэ киһи сүрэҕим
Кэтэһэн биэрэрэ.

Сарсынны күнү тобулан,
Боччумнаах буолуоххун
Ийэ киһи баҕата
Ыралыы көрөрө.

Биир күнүнэн быһааран
Кыргыһыы хонуутун
Адьярай бэлэһин
Айааһыы барбытын.

Эн фронт хонуутуттан
Күннэтэ билсэрин,
Этэннэ сылдьаргын
Биллэрэ турарын –
Ийэ киһи сүрэҕин
Сылаанныытар буоларын.

Күннээх халлаанна
Этинг эппитини
Ыар сурах сүрэхпин аймаабыта...
Эн кыргыс толоонугар
Дьоруойдуу охтубут
Сырдык, үтүө аатын
Өлбөөдүйбэттии хаалбыта...

Уол оџо, уол оџо!
Эн сүрдээх чарааскын
Кыргыс хаан оонньуутун
Кыракый саллаата.

Мэп-мэник уолчааным,
Эн сырдык мөссүөнүн
Куруутун мичиннээн,
Сүрэхпэр хааллабын...

ГРИГОРЬЕВА Раиса Ивановна,
Үөһээ Бүлүү улууһа, Хоро сэлиэнньэтэ

«Мин аҕам сэриигэ барбыта...»
(хоһоон)

Мин аҕам сэриигэ барбыта,
Кыайыы иһин Кыа хаанын тохпута
Бааһырбыта, өлүүнү хоппута
Уот-силлиэ кутааттан орпута.

Мин аҕам үөрэбэ суох этэ:
Суруйбат да, аахпат да
Илиитин хаан аҕаан баттыыра
Биир да тылы нууччалыы билбэтэ.

Кэпсэтэр, суруйар кыаба суох
Хайдахтаах эрэйин билбитин,
Хаанынан ытаабыт сүрэбин
Харааста билигин өйдүүбүн.

- Оҕолоор, үөрэнин, – диэхтиирэ,
- Үөрэх, үлэ баара – дьол, – диирэ.
Бэрт эрдэ турара, бэрт хойут сытара
Үлэлээн-үлэлээн тахсара.

Ол сэрии туһунан хаһан да
Биир да тылынан ойуулаан эппэтэ
- Дьон бэрдэ, бастына өлөрө,
Дьоллоохтор ортохпут, – диэхтиирэ.

Биир да сааны эспэkkэ, буулдьанан ыппакка
Туһахтаан, тиргэлээн бултуура
Туу өрөн, илимнээн, күөгүлээн, мунхалаан
Балыктаах дьиэтигэр кэлэрэ.

Тапталбын, махталбын тылбынан
Мин сатаан тиэрдибэт буоллабым
Дьол диэн кэс тылгын
Үөрэхтэн, үлэттэн буллабым.

Сааһыран истэбим аайытын
Олуһун абабын ахтабын
Бэтэрээн оҕото буоларбын
Киэн тутта сиэннэрбэр кэпсиибин!

АЛЕКСЕЕВА Марфа Васильевна,
Мэнэ-Хангалас улууһа, Майа сэлиэнньэтэ

«Анабыл»
(хоһоон)

*1941-1945 сс. Аба дойдуга Улуу сэриитин
кыттыылаахтарыгар ананар*

Кырыктаах сэрииттэн эргиллэн
Кыайыыны дойдугар аҕалсан,
Кылааккын киллэртин үлэнэн
Күн тыгар олобун уларсан.

Эн ааккар мэлдьитин сүгүрүйэн,
Эйэлээх олобу салбыыллар,
Эдэр ыччаттар тахсаннар
Кэскиллээх кэммитин симииллэр.

Умнубат буолуобун буйуну
Уот сэрии кутаатын ааспыты,
Үйэлэр тухары саныабын
Уус тыллаах хоһоонго хоһуйан.

Туругурдун өрүү кыайыы
Туругурдун кыайыы былааба,
Махтал тылларын аныабын
Чиэстиэбин бэтэрээн дьоммутун!

ЗАХАРОВА Любовь Робертовна,
Таатта улууһа, Ытык-Күөл сэлиэнньэтэ

«Суох буоллун сэрии»
(хоһоон)

Адъарай абааһы биистэрин,
Гитлер ыт хааннаах фашизмын,
Өлөрөн-өһөрөн кыайбыттара
Биһиги ытык дьоммут –
Биһиги ытык бэтэрээннэрбит.

Ол кэмтэн эйэлээх 80 сыл ааста,
Фашизм эмиэ төбөтүн өндөттө,
Сэрии, сор суола иилии арылынна,
Дьону, норуоту тулаайах ытатта.

Саха хоһуун уолаттара,
Булчут бэргэн ытааччылар,
Төрөөбүт буордарыттан арабыстылар,
Фашизмы самнара туруннулар.

Сир-дойду уокка кэриэрэр
Иэдээнэ турбатын туһугар,
Эдэркээн сахалар хапсыһа сылдыаллар,
Хаарыаннаах тыыннарын толук уураллар.

ИГНАТЬЕВА Алиса Александровна,
Ытык-Күөл 1 №-дээх орто оскуолатын
9 физмат кылааһын үөрэнээччитэ,
Таатта улууһа, Ытык-Күөл сэлиэнньэтэ

«Кыайыы»
(хоһоон)

«Кыайыы» диэн тыл кыырайан кэлбитэ,
Ыраах эрэри, чугас тыылга тийбитэ,
Дьон-сэргэ ону истэн, чочумча иһийи буолбута,
Онтон, дьэ, үөрүү үлүскэнэ буолбута,
Харах уулаах дьол, бар дьону кууспута.

Сэрии толоонугар да, тыылга да
Тэн этэ – уот курулуур тыына,
Хас эдэркээн олох сүппүтэй кирбиигэ –
Ыраах эрэри, чугас тыылга-үлэбэ?!

Ким ааһан ситиэй, хас саха тыына былдьаммытын,
Ким көрөн билиэй, саһарбыт хаартыска күлүгүн?
Ол эрэн кинилэр кыайбыттара – эһээлэр, эбээлэр,
Биһиэхэ дьоллоох олобу сир үрдүгэр хааллараары.

ЦЫПАНДИН Василий Ионович,
Таатта улууһа, Ытык-Күөл сэлиэнньэтэ

«Ытык мааны ветераннарга»
(баллада-хоһоон)

Ытык дьоммут!
Сэрии, тыыл ветераннара,
Сэрии сылын оҕолоро!

Эниги оҕо эрдэххиттэн
Олох олуурун-мускуурун билбиккит,
Эдэр сааскытыттан
Эрэйи энэргитинэн тэлбиккит.

Улуу сэрии уот будулҕаныгар буспуккут,
Суту, кутурҕаны ааспыккыт
Эниги Кыайыы Кыһыл былаабын
Күөрэччи көтүппүккүт!

Уруй буоллун Эһиэхэ
Улуу Кыайыыны уһансыбыттарга!
Махтал буоллун Эһиэхэ
Бар дьону көмүскээбиттэргэ!

Эниги, эдэркээн уолаттар,
Кыайыы туһа диэн кыргыспыккыт
Өлөргүтүн да кэрэйбэккэ
Өстөөххө утары киирбиккит.

Эниги, эдэркээн кыргыттар,
Барыта фронт тууа диэн турууласпыккыт,
Аччыктыыры аахсыбакка,
Утуйары да умнангыт
Үлүгөрдээх үлэни сүкпүккүт!

Төһө да сыллар, күннэр аастыннар,
Кэм-кэрдии да уларыйдын
Умнуллоо суоҕа Эниги Улуу Кыайыыгыт!
Өлбөөдүйүө суоҕа Эниги Өрөгөйдөөх килбиэннит!

Уруй буоллун Эниэхэ
Улуу көлүөнэ дьонугар!
Махтал буоллун Эниэхэ
Бар дьоннут аатыттан!

ДЪЯЧКОВСКАЯ Парасковья Дмитриевна,
Чурапчы улууһа, Диринг сэлиэнньэтэ

«Көһөрүллүү»
(хоһоон)

Күүс өттүнэн көһөрүллүү кыһарыйан
Ийэ-буор алаастан арахсан,
Алаһа дьиэ аал уотуттан
Тэйэр, ыраатар күннэрэ кэлбитэ.

Кураантан куура хаппыт алаастара
Илгийэр салгына иһиирэ сүүрбүтэ,
Санааларыгар мунан хаалбыт муннаахтары
Курус тыал буолан кууспута.

Дьаһал кытаанаба... Мал сыыстаах
Турар бэйэлэрэ көһөргө күһэллибиттэрэ,
Чурапчы үрдүнэн үгүс ыал
Күүппэтэх өттүлэриттэн үлүгэргэ түбэспитэ.

Ким билиэй кинилэр дьылбаларын,
Хастара ийэ буоругар эргиллиэбин,
Хастара тонон-хоргуйан
Ол дойдуга суорума суолланарын.

Өрүс кытылыгар талахтар быыстарынан
Тонон, аччыктаан муну көрүстүлэр,
Кыстык хаар кыыдамнаан эрдэбинэ
Кэмниэ-кэнэбэс айанна туруннулар.

Биирдэ хааһылаан сиир бурдук
Кыһыл көмүстэн күндү буолбута,
Көһөрүллүү содулугар, хоргуйуу алдьархайыгар
Ылал ыалынан сырдык тыына быстыбыта.

Туох иһин күөмчүлэммэтэх олохторун
Быстах дьылба тыына былдыабытай?!
Аһыы аба дойду үрдүнэн
Хараастыы ыар кутурбанын куппутай?!

Оҕо саната чугдаарбатаба ыраппыт,
Түптэ буруота тунуйбат буолбут,
Кураанахсыйбыт алаастар өтөхсүйбүт көрүгүннэрэ
Киһи өйүн-санаатын аймыыра.

Күп-күөбүнэн алаастар чэлгийэн
Оҕолорун кэтэспиттии балабаннара барыйан,
Ыллыктарын омооно бурбаннаан көстүөбүн
Көһүппүт курдук иһийэн тураллара.

Ол сиртэн эргиллэн кэлбиттэр
Дойдуларын төһүү үлэһиттэрэ буоланнар,
Кыайыы дьоллоох олобун уһансан
Күүстээх үлэ күөнүгэр сылдыбыттара.

Ийэ буордарыгар эргиллэн кэлбэтэхтэр,
Өлөр-тиллэр үөһүгэр сылдыбыттар
Күндү дьоммут көмүс ааттара
Үйэлэр тухары кэриэстэнэ туруохтун!

«Эргиллии»

(хоһоон)

Сибэкилээх кырдалынан кыыстаах уол
Үөрэ-көтө сэгэлдьиһэ хаамсыбыттара,
Бэрт сотору ыал буолан
Торҕо буруолара унаарыан долгуйа күүтэллэрэ.

Ким билиэ-көрүө баарай
Сарсын кинилэри туох күүтэрин,
Сэрии буолбут алдьархай сураҕа
Сир дойду үрдүнэн тилийэ көппүтэ.

Кыыстаах уол баҕалара сиппэтэҕэ,
Кыыс уолун сэриигэ атаарбыта.
Сырдык таммахтар тобугураһа сүүрбүттэрэ,
Хайаан да күүтүөм диирэ.

Кыыс аймана далбаатыы хаалбыта
Уол көстүбэт буолуор диэри,
Өр да өр турбута
Доборо барбыт суолун одуулаан.

Кыыс дууһатыгар букатын инмитэ
Ол чункуйбут алаастарын киэһэтэ,
Кэтэспит уонунан сыллара
Биир тэнник субуспут күннэрэ.

Сэрииттэн буорах сыттаах суругу
Кыыс түөһүгэр ыга кууһара
Доборо суруйбут суругун тыллара
Кыыска иһиллэр курдуга.

Аарыма хатын анныгар олорон
Эмээхсин харабын уутун сотторо,
Доборун кэриэстээн саас аайы
Алааһыгар киирэрэ ньургунун тыллыыта.

Оччолорго бу хатын таһыгар
Уол кыыска тапталга билиммитэ,
Хаһан да тэйсибэт туһугар
Илиилэриттэн ыга тутуспуттара.

Уоттаах сэрииттэн доборо эргиллибэтэбэ
Олох олорон, аба дэтэн
Обо эймэнитэр санатын истибэтэбэ,
Эдэркээн таптала эрэлин сүтэрбэтэбэ.

Оо, хайа сиргэ-дойдуга
Доборун сырдык тыына быстыбытай?
Кини биллибэт саллаат буолан
Ханна көмүс унуоба көмүллүбүтэй?

Бүгүн өрөгөйдөөх Кыайыы күнэ.
Эмээхсин үйэтигэр сүрэбэр сөнөрдүбүт
Доборун тинэх тылларын саныыра –
«Хайаан да эргиллиэм, эргиллиэм!»

Ким да умнуллубат!
Туох да умнуллубат!

САЗОНОВ Данил Дмитриевич,
Чурапчы улууһа, Мындабаайы сэлиэнньэтэ

«Мындабаайы хайатын бүтэһигин көрбүттэрэ»
(хоһоон)

*Биир дойдулаахпар, буйунга, учууталга,
П.А. Ойуунускай аатынан бириэмийэ лауреатыгар,
«Хотугу сулус» бэлиэ хаһаайыныгар
Иван Михайлович Павловка ананар*

Бүгүн Улуу Кыайыы күнэ
80 сыл ааспыт кэмэ
Скверга тийэн турар
Манан баттах кырдыаһаспыт.

Өйдүүр эбээт мантан барбыт
Эдэр-сэнэх уолаттарын,
Мындабаайы хайатын
Бүтэһигин көрбүттэрин.

Оҕо сааһын доҕотторо
Хаалбыттара сэриигэ,
Төһөнүбүттэрэ ахсааннаах –
Киһи ааһар дьонноро

Бу үтүөкэн олоххо
Кэлбит кини чорон соботох
Хаарыан күндү доҕотторо
Бааллара куруук аттыгар.

II. ПРОЗА

ГРИГОРЬЕВ Семен Алексеевич,
Амма улууһа, Абаҕа сэлиэнньэтэ

«Суостаах сэрии – биһиги дьиз кэргэннэ» (уочарка)

Аҕа дойду суостаах сэриитэ түмүктэммитэ 80 сыла буолар. Онно ситимнээн олохпут кэрчик кэмин сөрүү тутан ахтыы суруйан эрэбин.

Ийэм бииргэ төрөөбүт үс убайа сэриигэ сылдыбыттара. Улаханнара Баһылай оройуоннаабы «Социализм тутуутугар» хаһыакка редакторынан үлэлии сылдьан ынырыллан барбыта. Сэрииттэн эргиллибитэбэ, Чехословакия сиригэр хараллан сытар. Төрөөбүт сылын тэннээн көрдөххө, баара-суоҕа 29 сааһыгар сэрии толоонугар охтубут эбит... Мин абыйах ыйынан 71 сааспын туолабын.

Биһиги ыалы суостаах сэрии төлөнө эмиэ хаарыйбыта. Аҕам, Григорьев Алексей Михайлович, 1925 сыллаах төрүүх, Арҕаа фронтта, бука, бүтэһик хомуурга хабыллан, 18 сааһын туолаат барбыт. 1997 сыллаахха «Саха сирэ» хаһыакка сэриигэ бииргэ сылдыбыт Лээгиттэн төрүттээх Степанов Гаврил Николаевич ахтыы таһаарбыт этэ. Онно Венгрияҕа бииргэ сэриилэспиттэрин туһунан суруйбут этэ.

Мин аҕам Балатон күөл таһыттан бааһыран госпитальга барбыт уонна эмтэнэн, кэлин доруобуйатынан сыыйыллан дойдутугар төннүбүтэ. Аҕабыт 1963 сыллаахха сэриигэ эчэйбит бааһа биллэрэн,

баара-суоџа 38 сааһыгар ыалдьан өлөөхтөөбүтэ. Аџабыт олохтон барыан икки сыл иннинэ, эһэбит ааџы кытта кэккэлэһэ балаџан онорбута, онно икки сыл олорбуппут. Сайынын ийэбит үлэлиирэ, миигин килиэп буһарарга үөрэтэрэ, «Чаһы стрелката манна кэллэџинэ, эргитэн угаџын уонна бачча буоллаџына, бустаџына таһаараџын», – диэн көрдөрөрө. Ол курдук килиэп буһарааччынан, дьизэни, бырааттары көрө-истэ хааларым.

Оһохпут айаџын танаһынан хайарбыт. Биирдэ танаспыт буруолаан, умайан, балаџаммыт иһэ ыыс-быдаан бөџө буолбута. Биһиги, оџолор барахсаттар, билэрдии эрэ диэн, орон аннын былдьаспыппыт. Хата, кэккэлэһэ балаџанна эһэбит баар буолан, убайбыт Кууһума биирдэ баар буола түспүтэ да, биһигини орон анныттан хостоон таһырдыа таһаарбыта. Умайа сылдыар танаһы таһырдыа эһэн баран, атаџынан тэпсэн умулларбыта. Оннук алдьархайга былдьана сыспыппытын хорсун убайбыт өрүһүйбүтэ.

Күһүн хаар түспүтүн, өрүс турбутун кэннэ, алтынныы саџаланыыта буолуо, үһүс кылааска үөрэнэ киирбитим. Арай балаџаммыт аана аһылынна, үс киһи тугу эрэ суорџанынан суулаан көтөџөн киллэрбиттэрэ уонна аан таһыгар баар түннүк анныгар муостаџа уурдулар. Сууну өһүлбүттэрэ, – аџабыт эрэйдээх эбит этэ... Биэс оџо аџата суох хаалбыппыт: мин тоџустаах, икки уол сэттэлээх, үһүс уол биэстээх, төрдүс уол икки саастаах, кырабыт тоџус ыйдаах дьон этибит. Бу күн киэһээни аһылыкпытыгар олорон эрдэхтэринэ, иккилээх уолбут аџатын аттыгар тийэн: «Аџаа, аһаатыбыт», – диэбит саната сүрэхпитин хайыппытиа. «Ноххо, туох буоллун!», – диэт, ийэбит бырааппытын остуолга олордон кэбиспитэ. Ити көстүүнү тыыннааџым тухары умнубатым буолуо...

Аҗабытын аҗалыахтарыттан, Сэргэй диэн биир оҕонньор доҕор буолан, биһигини кытта олорбута. Киһибитин кистээри, Амматтан кыра таайбыт Байбал «Дружба» диэн мас эрбиир тэрилин илдэ кэлбитэ. «Сарсыныгар дьиэ оностуллуо», – диэн, мас киллэрэн дыаарыстаабыта уонна уокка отторго аналлаах гына эрбээн барбыта. Оттор маспыт бүппүтүн онно дьэ өйдөөн көрбүтүм.

Сэргэй кырдыаҕас аҗабыт тоҕус хонуга туолбутун кэннэ дьиэтигэр барбыта. Биһиги сүтүкпүт оннун булбутун кэннэ, хайдах эрэ уоскуйан, олорбут олохпут сүннүүн булбута. Иккилээх уолбутун аймахтарбыт, тоҕус ыйдаах уолбутун эһэбит ииттэ ылбыттара. Оттон биһиги, арыый да бороохтуйбут дьон, ийэбитигэр хааллыбыт.

Саас буолуута уокка оттор маспыт чарааһаан барда. Ийэм биһикки аны туора эрбиинэн маспыт тобоҕун бэрэстээккэ ууран эрбиибит. Ол эрби туран ийэм: «Дьэ, хайдах ыал буолан олоробут?», – диэн ытамныйаахтыыр. Мин эмиэ санаам түһэр, эмиэ тэннэ ытамныйабын. Оннук ытыы-ытыы маспытын эрбиибит. Ити кэмнэ ийэбит 31 эрэ саастаах эбит (төрөөбүт сыла 1932 этэ).

Өссө да ону-маны суруйуохха сөп этэ даҕаны, өр суруксуттаабатах буолан, ыарырҕатар эбиппин...

Сэрии буолбатын, сырдык ыраас халлааммытын сэрии тэргэнэ хайыта сүүрбэтин, оҕолор тулаайах хаалбатынар, ийэлэр харахтарын уута тохтубатын! Эйэ, эйэ, эйэ Аан дойдуга тэнийдин!

НИКИТИН Андрей Дмитриевич,
Амма улууһа, Мээндиги сэлиэнньэтэ

**«Аба дойду сэриитин кыттыылааба, сэрии бэтэрээнэ
Семен Дмитриевич Борисов»**
(ахтыы)

Борисов Семен Дмитриевич – Аба дойду сэриитин кыттыылааба, Кыһыл Сулус, Кыһыл Знамя, Аба дойду сэриитин 1-кы кылаастаах орденнарын кавалера, «Хорсун иһин мэтээл», «Германияны кыайыы иһин мэтээл» хаһаайына.

Семен Дмитриевич 1913 сыллаахха балабан ыйын 14 күнүгэр Амма улуунун Мээндиги нэһилиэгэр орто бааһынай дьиэ кэргэнигэр күн сиригэр көрбүтэ. Ийэтэ Настаа, абата Тумус Миитэрэй. Семен Дмитриевич бииргэ төрөөбүт үһүөлөр эбит. Улахан эдьиийэ Надежда 1919 сыллаахха, кыра быраата 1924 сыллаахха суох буолбуттар.

1941 сыл балабан ыйыгар «Мээндиги» колхозка үлэлигэр сылдьан, бастакы хомуурга сэриигэ ынырыллар. 1943 сыл сааһыгар диэри оборонаба сылдьыбыт. Онтон Старая Русса, Великие Луки куораттары босхолоонунна кыттыбыт. Семен отделение командира, снайпер, разведчик, ефрейтор званиялаах сылдьыбыт. Фашистартан үстэ бааһыра сылдьыбыт (ойоһонугар, төбөтүгэр, сиһигэр). Үһүс бааһырыытын кэннэ, 1945 сыллаахха сэтиннигэр ыйга инвалид буолан, дойдутугар төннөн кэлэр. Ол кэлэн колхозугар үлэлээн сабалыыр.

1947-1950 сылларга Соморсун нэһилиэгэр секретарь дуоһунаһыгар үлэлиир. 1950-1956 сыллаахха Хрущев аатынан колхозка тутуу биригэдьииринэн, онтон

оёуруокка биригэдьииринэн үлэлээбит. Бастакы ойоёуттан Балбаараттан биир уол оёолоох. Иккис ойоёуттан Ульяна Филипповнаттан 4 уол оёолоох эбит. Үһүс ойоёуттан (Дуня диэн ааттаах) биир Настя диэн кыыс оёолооёо. 1977 сыллаахха икки оёолоох ийэбин, 50 саастаах Дария Титовнаны, кэргэн ылар. Биһиги бииргэ төрөөбүт иккиэбит. Мин 1962 сыл балаҕан ыйын 29 күнүгэр төрүүбүн, балтым Тамара Дмитриевна 1970 сыл кулун тутар 25 күнүгэр күн сириҥ көрөр.

Семен Дмитриевич 1941 сыллаахха Чита уобалаһыгар Соловьев станциятыгар тийэр, онно өр кэмнэ байыаннай үөрэҕи баран, станковой пулеметчик буолар. Салгыы Ийэ дойду тэбэр сүрэҕин Москуба куораты ааһан, Калининскэй уобалас Бологое диэн станциятыгар армия кэккэтигэр киирэр. Семен өр кэмнэ нуучча былыргы улуу куораттарынан: Новгород, Псков, Дно, Великие Луки, Невель, Витебскэй, Смоленскэй, Могилев, өстөөҕү экирэтэ кыргыспыт. 1943 сыллаахха ахсынньы ыйтан Старай Русса куоракка төннөн, үс түүннээх күн сэриилэһэн, өстөөх бөһөргөтүүтүн ылбыттар. 1944 сыл Литва, Латвия республикаларыгар өстөөх оборонатын ылаллар. Кини 139 нүөмөрдээх гвардейскэй стрелковэй полкаҕа снайперынан сылдыбыт.

1944 сыл бэс ыйын 23 күнүгэр Витебскэй уобалас Шуминскэй оройуонугар өстөөх оборонатын тоёо көппүттэр. Плиговка дэриэбинэни фашистар дьиннээх кириэппэскэ кубулуппуттар. Гвардия ефрейтора Борисов С.Д. өстөөхтөр көһүннүлэр эрэ биир да буулдьаны курааннахха ыппакка эрэ ытара үһү. Кини өр кэмнэ кэтээн сытан, өлүү уотунан тибиирэ сытар пулемет аттыгар икки өстөөх баарын болҕойо көрөн, саха саллаатын саата икки төгүл сатарыыра, эмискэ үлэлии турар пулемет ах барара.

Ол кэннэ 70 саллааттаах рота инники ыстанар, сотору дэриэбинэ босхолоносор.

1944 сыл бэс ыйын 25 күнүгэр өстөөх ылан олорор сириҥ босхолуурга диэн бирикээс кэлэр. Семен Дмитриевич икки алдыаммыт пулеметтан бири танан, сэриилэһэргэ бэлэм онорор. Өр кэтэһиннэрбэккэ, немецтэр икки километр курдук сыабынан тэнийэн ыта-ыта киирэллэр. Семен пулеметунан тобо көтө сатаабыт өстөөхтөрү сылба курдук охторбут. Бу тэнэ суох киирсиигэ 70 саллааттан 17 эрэ киһи тыыннаах ордор... Бу киирсиигэ ураты хорсунун, геройдуу быһыыны көрдөрбүтүн иһин, ССРС Верховнай Сэбиэтин Президиумун уураабынан Бойобуой Кыһыл Знамя орденынан наҕараадаланар. Онно тута Герой үрдүк аатын тобо инэрбэтэхтэрэ буоллар диэн мин санаан аһарааччыбын.

Сэрии кыттыылааҕа хорсун буйун Семен Дмитриевич үс орденынан, үс бойубуой уонна элбэх юбилейнай мэдээллэринэн наҕараадалааммыта. Аҕа дойду сэриитин I истиэпэннээх уордьаннааҕа, Хорсун иһин, Германияны кыайыы иһин мэтээллээбэ, Гавредескай бэлиэлээбэ. Кэлин бу ылбыт мэтээллэрин, орденнарын ийэм Амма музейыгар туттарбыта.

Иитимһи аҕам Семен Дмитриевич тыа сиригэр олорорун ордороро. Айылҕаҕа чугас буолан бултуура, балыктыыра. Ийэбинээн куруутун бииргэ балыктыыллара, булка да бараллара. Кыһынын туһах иитэн куобахтыыра. Кини өссө оһохчут да этэ, уһанар да этэ. Онорбут устууллара, остуоллара, ыскааптара, мас сундууктара билигин да бааллар. Мээндигигэ дьиэ туттубута, ол дьиэни кэлин көтүрэн аҕалан, Соморсунна хат туппута. Бу дьиэ билигин да турар. Соморсунна балыыһа тутуутугар үлэлээбитэ, балыыһабыт билигин да ол дьиэбэ үлэлиитигэр турар. Обуруот аһын кыайа туталлара.

Сэмэни олус дьээбэлээх киһи этэ дииллэр. Кини араас дьээбэлээх, күлүүлээх кэпсээннэри куруук кэпсиирэ.

Улаханнык тымныйан, ыалдыа сытан ийэбэр: «Эйигинниин уоскуланнык, дьоллоохтук да олордум...», – диэн махтал тылларын эппит этэ. Герой Семен Дмитриевич Борисов 1985 сыллаахха 72 сааһыгар күн сириттэн барбыта...

НИКИТИН Мирон Николаевич,
Амма улууһа, Соморсун сэлиэнньэтэ

«Умнар сатаммат!»
(ахтыы)

Аба дойду Улуу сэриитин туһунан кэм-кэрдии аастабын аайы умнуллар курдук буолла... Быйыл норуоппут Улуу Кыайыыны ажалбыта 80 сыла буолар. Бу алдьархайдаах сэрии кырыктаах толоонугар охтубуттар, сэрии ыар тыынын эттэринэн-хааннарынан билэн эргиллибиттэр, аас-туор олоххо, тыылга фронт туһугар үлэлээбиттэр, билигин сааһыран эрэр көлүөнэ өйдөбүлбүтүгэр хаалан эрдэбэ...

Мин аймах-билэ дьоммор, аймахтарбар, кэлэр көлүөнэ дьонугар, кинилэр төрүттэрин олобун билэргэ, эбэтэр оччолорго «мин эһэм, эбэй, ийэм, абам, хос эһэм, хос эбэм, аймахтарым Улуу Кыайыыны уһансыбыттара» диэн ахтан, өйдүү сылдыалларыгар бу санаабын түмптүм. Кэлэр көлүөнэ ыччат герой дьоммутунан киэн туттуохтаах, төрдү-төрүтү ытыгылыыр, сүгүрүйэн ахтар-саныыр буолуохтаах, өйдөбүлү инэриэхтээх, кинилэр ааттарын үйэтитэргэ үлэлэһиэхтээх дии саныыбын.

Аба дойду Улуу сэриитин былаһын тухары фронт уонна тыыл биир сомоҕо буолан, Улуу Кыайыы ситиһиллибитэ. Саха сиригэр үлэһиттэрэ бука-бары: оҕонньордуун-эмээхсинниин, оҕолуун-дьахтардыын, ньургун уолаттарбытын, аҕаларбытын солбуйан, туох баар кыахтарынан, күүстэринэн, бэйэлэрин харыстаммакка үлэлээбиттэрэ. Кинилэр сэрии саҕаланаатын кытта оборона, кыайыы фондаларыгар үбү-харчыны хомуйан бойобуой техника, сэрии сэбин

оноруутугар көмөлөспүттэрэ, дьону аһынан-үөлүнэн хааччийыга, сүөһү иитиитигэр, бурдугу, хортуоппуйу, обуруот аһын үүннэриигэ күүскэ туруммуттара. Нэһилиэнньэ тустаах үлэтин толорорун таһынан, фронт, кыайыы туһугар араас суол көмөнү онорбута.

Күн-дьыл баран иһэр... Билигин Соморсунна сэрии алдьархайын эт хааннарынан билбит тыыл бэтэрээннэрэ иккиэ эрэ хааллылар... Хомойуох иһин бу 80 сыллаах Улуу Кыайыы күнүгэр тийэн кэлбит сэрии бэтэрээннэрэ суохтар... Олох хаамыыта оннук буоллаҕа...

Ийэм уонна аҕам туһунан тугу өйдүүрбүн сэмээр сэхэргиим...

Ийэм Мария Мироновна Неустроева 1927 сыллаахха сэтинньи 10 күнүгэр Амма оройуонун Сулҕаччы нэһилиэгэр колхозтаах кэргэннэ төрөөбүтэ. Эрдэ төгүрүк тулаайах хаалбыта. 1941-1945 сылларга үлэни кыайар дьон бары армияҕа барбыттарыгар, нэһилиэккэ оҕонньоттор, эмээхситтэр, дьахталлар, оҕолор уонна ыарыһах аҕыйах эр дьон хаалбыттара. Ийэм барахсан сэрии саҕаланыытыгар 14 саастаах кыысчаан этэ. Дьэ, бу кэмнэ оҕолор колхоз төһүү үлэһиттэрэ буолбуттара. От-мас тиэийитэ, бурдук үлэтэ, сүөһү көрүүтэ кинилэр санныларыгар сүктэриллибитэ. Улахан дьону кытта тэннэ сарсыарда эрдэттэн киэһэ хойукка диэри үлэлииллэрэ. Астара хааһы сыыһа буолара. Танас суоҕа. Сайын тириини үүйэн холуоһа оностоллоро.

Ийэм 1945-1951 сылларга «Михайлов» колхозка үлэлээбитэ. 1951-1954 сылларга Сулҕаччы сельсоветын секретарынан үлэлээбитэ. 1954 сыллаахха Соморсун нэһилиэгэр Никитин Николай Гаврильевичка кэргэн тахсан, көһөн кэлбитэ. Бу сылтан саҕалаан «Ленин» аатынан колхозка, онтон кэлин «Строд» аатынан совхозка 25 сыл устата доярканан, ньирэй көрөөччүнэн, 3 сыл

осеменаторынан илиитин араарбакка үлэлээн сылдыбыта. Пенсияба тахсан да баран үлэлээбитэ. Хас да быыбарга сельсовет, оройуон сэбиэтин депутатынан талыллан үлэлээбитэ. Элбэх грамоталарынан, өйдөбүннүк бэлэхтэринэн, бириэмийэлэринэн, «Үлэбэ килбиэнин иһин» уонна «Үлэ ветерана» мэтээллэринэн наһараадаламмыта. «Коммунистической Үлэ ударнига» Мария Мироновна түөртэ оболоммота, элбэх сиэннэрдээхтэр. Тапталлаах кэргэнэ Николай Гаврильевичтыын оболоругар, сиэннэригэр сүбэ-ама, көмө-тирэх буолан олорбуттара.

Мин аҕам Николай Гаврильевич Никитин 1927 сыллаахха Амма улуусун Мээндигитигэр колхозтаах ыалга төрөөбүтэ. Ийэтэ Елена Спиридоновна сааһын тухары ыанньыксытынан, аҕата Гаврил Иннокентьевич холкуос хонуутугар илиилэрин араарбакка үлэлээбиттэрэ. Аҕам кыра эрдэбиттэн ийэтин батыһа сылдьан ынах этэрэн уонна ныйрэй көрсөн көмөлөһөн улааппыта. Элэһин 4 кылаастаах оскуолатын үһүс кылааһынан үөрэнэн бүппүтэ.

1941-45 сылларга дьон кыахтааба сэриигэ баран, улахан дьону кытта тэннэ үлэ үөһүгэр түспүтэ. 1942 сыллаахха саһаан кэрдигитигэр II Чакырга көһөн баран үлэлээбитэ. 1947 сыллаахха трактористар курстарыгар үөрэнэн, холкуоска трактористаан барбыта. Ол сылдьан 1961 сылтан «Галамов» бачыымын өйөөн, сүөһү үлэтигэр көспүт. 21 сыл устата сылын аайы 30 төрүүр тинэһэлэри ылан, көрөн-харайан, төрөтөн дояркаларга биэрэрэ. Пенсияба тахсан да баран сопхуотугар үлэлиирэ. 1992 сыллаахха диэри кыһынын стоговоз оноруутугар, сайынын окко тахсан үлэлиирэ. Үлэлээбитин тухары кимиэхэ да сирдэрбэккэ сылдыбыта, ону туоһулууллар «Коммунистической үлэ ударнига», «Аҕа дойду Улуу

сэриитин кэмигэр килбиэннээх үлэтин иһин» мэтээллэрэ, элбэх грамоталара уонна өйдөбүннүк бэлэхтэрэ.

Аҕа дойду Улуу сэриитигэр, фронна уонна тыылга Улуу Кыайыыны уһансыбыт биир дойдулаахтарбытын, өбүгэлэрбитин үйэтитэр, кинилэри ытыктаан кэриэстиир, улуу героизмнарыгар сүгүрүйэ махтанар ытык иэспит буоларын бука бары умнумуобун!

Үйэлэргэ албан аат кинилэргэ – ытык дьоммутугар!

ЯКОВЛЕВ Василий Матвеевич,
Амма улууһа Сатабай сэлиэнньэтэ

«Мин үлэбэ ситиһиилэрим – мин олобум сэһэнэ»
(автобиографическай эссе)

Мин 1944 сыллаахха от-мас чэлгийэ көбөрөн турар кэмигэр бэс ыйын 24 күнүгэр Яковлевтар диэн ыалга 3 оҕонон төрөөбүтүм. Сэри сылын оҕото буолабын. Убайдаах уонна эдьиийдээх этим. Аҕам Яковлев Матвей Петрович, ийэм Яковлева Степанида Дмитриевна диэн этилэр. Ийэм мин 3 саастаахпар сөтөл буолан өлбүт. Инньэ гынан аҕабыт үс оҕотун соҕотобун иитэн улаатыннарбыта. Аҕам сылгыһыт буолан, дьиэтигэр олорбото, үһүн күнү быһа үлэтигэр сылдьара.

Оччотооҕу кэм оҕото ас-танас өттүнэн мөлтөх буоллаҕа дии! Улахан үөрэни да суох. Миигин сана хаама сылдьар уолу кырдыаҕастар таптаан Чүөчээски диэн хос ааттаан ыныраллара үһү. Ону Бүтэйдээххэ үөрэнэ киирэн баран «Аатын кимий?» диэн ыйыппыттарыгар, «Чүөчээскибин» диэн хоруйдаабыппын. Онтон дьэ кэлин Бааска диэн ааттаахпын билэннэр, Бааска буолбутум. Оччотооҕу оҕо оонньоур оонньоура – мохсуо, ону тэнэ лапталыырбыт, хабылык, хаамыска хабарбыт. Уонна дьэ сайыны быһа моҕотой экирэтиитигэр күммүт баранара. Моҕотойбут тириитин сүлэн маҕаһыынна туттарарбыт. Ону таһынан бааһынаттан кутуйах хасааһын хомуйтараллара уонна ол бурдугун туттарааччыбыт.

Билигин Сатабай «Молодежной» диэн уулуссата барыта бурдук сирэ этэ. Хороччу улаатан иһэммин, колхоз

араас үлэтигэр үлэлээн барбытым. Уолбукка, Баачымаба сиилэс угарбыт, онно мин оѳус сиэтээччим.

Эдэр комсомол саастарбын олус үчүгэйдик саныбын. Онно Киров колхозка үлэлии сырыттаһпына, колхоз бырабылыанньата бочуотунай грамота биэрбитэ уонна бу сылга Комсомол Райкомуттан эмиэ грамота ылбытым олус да күндү этэ. 1963-1964 сс. субан сүөһүнү көрбүтүм. 1965-1974 сс. тутуу биригээдэтигэр киирэн нэһилиэк араас тутууларын тутууга үлэлээбитим. 1975 с. кочегардаабытым, сайынын окко үлэлээбитим. 1992 с. Алтан совхозка рабочайынан, 1997-1999 сс. киин котельнайга кочегардаан баран, 1999 с. сынньаланна барбытым.

Эдэр сылдьан уус-уран самодеятельноска кыттарбын сөбүлүүрүм, чугас улуустарга кэнсиэрдии барааччыбыт. Онно мин Зинаида Стручковалыын көрдөөх үнкүүнү толорорбут, бөлөбүнэн молдавскай, сахалыы үнкүүлэри үнкүүлүүрбүт. Баянынан үнкүү биэчэрэ буолара. Оччолорго Соловьев Иван Петрович уонна Давыдов Данил Михайлович баянна оонньууллара. Биирдэ Чурапчы Чакырыгар олонхоттон быһа тардан туруорбуттара, онно электрик Околоков Иннокентий Михайлович чабылбаны, этини тыаһатан-ууһатан иһитинэрбитэ сүрдээх кэрэхсэбиллээх этэ. Оччотооѳу дьон бары олус көхтөөх этибит: үлэ буоллун, оонньуу буоллун – бары күргүөмүнэн сылдьарбыт. Билигин ол кэми саныырга олус да үчүгэй!

Харахпынан оѳо сааспыттан мөлтөхпүн, билигин 1 группалаах инбэлиппин. Ол да буоллар олорон хаалбакка, дьон тэнинэн олорон, үлэлээн кэллим. Мин 40-ча сыл араас үлэбэ үлэлээн, элбэх ситиһиилээхпин: Коммунистическай үлэ ударнига, үлэ бэтэрээнэ, Улуу Октябрьскай революция 100, Ленинскэй Комсомол 100

сыллаабы мэтээллэрин хаһаайына буолабын. Сатабай нэһилиэгин бочуоттаах олохтооҕо буолабын. 2024 сыллаахха СӨ бочуоттаах кырдыаҕа анал бэлиэнэн наҕараадаламмытым. 2015 сыллаахха «Сэрии сылын оҕото» анал бэлиэни ылбытым.

Мин үлэбэ ситиһиилэрим – мин олобум сэһэнэ. Олорбут олохпун эргитэн санаан көрдөххө, ханнык да кэмнэ, ханна да син ситиһиилээхтик үлэлээбитим, нэһилиэгим сайдытыгар, сэмэй да буоллар, кылаппын киллэрбит эбиппин диэн киэн тутта саныыбын!

КОНДРАТЬЕВ Данил Сергеевич,
ученик 6 «г» класса ГКОУ РС(Я) «Республиканская
специальная (коррекционная) школа-интернат»
г. Якутск

«История моего героя»
(эссе-воспоминание)

Меня зовут Данил. Когда вырасту, я очень хочу стать солдатом и посвятить свою жизнь защите Родины. Это стремление возникло не на пустом месте. На меня оказало огромное влияние история моего прадедушки, человека, чья жизнь, полная испытаний и героизма, стала для меня настоящим примером мужества и самоотверженности. Именно его судьба, его вклад в победу в Великой Отечественной войне, его послевоенный труд на благо страны – все это вызвало в моей душе уважение к военной профессии.

Садыков Мазгар Гарифьянович, мой прадед по маминой линии, родился 10 февраля 1924 года в селе Нижние Киги Салаватского района Башкирской АССР. Он получил начальное образование в Нижнекигинской школе (4 класса). В 1940 году, полный надежд и стремлений, поступил в педагогическое учебное заведение Мясягутовского Дуванского района БАССР на математическое отделение. Ему нравилась геометрия, и он мечтал учить детей, делиться с ними своими знаниями. К сожалению, этим мечтам не суждено было сбыться.

8 апреля 1942 года Мазгар был призван младшим сержантом Кигинским районным военкоматом РВК. Длительную воинскую службу проходил с июня 1943 года в составе 46-го артиллерийского полка вычислителем.

С июля 1943 года по май 1945 года он сражался в составе 1630-го истребительного противотанкового артиллерийского полка — наводчиком, заместителем командира орудия. За мужество и героизм был трижды награжден медалями «За отвагу». С 9 августа 1945 года по 3 сентября 1945 года прадед участвовал в войне с Японией. Уволен в запас в феврале 1947 года. В послевоенное время награжден юбилейными медалями 5, 10,..., 35 лет Победы.

У моей прабабушки Сыдыковой Хадиче Кошаповне в Великой Отечественной войне участвовали три родных брата — Ахмадиев Кэям Кошапович, Кашапов Низан Кошапович и самый младший Кашапов Язафар Кошапович, он не успел до войны жениться, завести семью и погиб на войне.

После окончания службы 29 октября 1947 года Мазгар женился на Сыдыковой Хадиче Кошаповне. Хадича была не только любящей женой, но и настоящей героиней тыла, награжденной медалью за доблестный труд в годы Великой Отечественной войны. Она была сильной, мудрой и заботливой женщиной, создававшей уют и тепло в их доме. Они познакомились на сельской ярмарке, когда Мазгар вернулся с фронта, и их любовь стала настоящим спасением друг для друга после пережитых ужасов. В тяжелое послевоенное время в их любящей семье, несмотря на все трудности, родилось семеро детей. Моя бабушка Люция — самая младшая.

Контузия, полученная во время боевых действий, оставила глубокий след в его жизни. Мучили сильные головные боли, аритмия и бессонница. Иногда он становился раздражительным и замкнутым, но всегда старался сдерживать себя, особенно рядом с детьми.

Садыков Мазгар Гарифьянович начал трудовую деятельность в Кигинском районе БАССР в деревне Первомайский трактористом, учетчиком, председателем ревизионной комиссии. Он был почетным работником. С 1971 года по 1983 год работал пчеловодом. Занимал призовые места по сбору и качеству меда в Башкирии. Был награжден ВДНХ бронзовой медалью за 3 место по сбору меда в СССР.

Бабушка говорит, что ее отец совсем не любил рассказывать о войне и о трудных моментах своей жизни. А если его спрашивали, он незаметно старался перевести разговор на другую тему. Часто прадедушку приглашали в школы на встречи с учениками, чтобы он рассказал о своих военных подвигах, но вместо этого он говорил с ребятами на патриотические темы. Бабушка говорит, что он всегда учил их быть честными, трудолюбивыми и уважать старших. Мы помним и чтим его за это. Садыков Мазгар Гарифьянович и Садыкова Хадича Кошаповна похоронены на кладбище в деревне Первомайский Кигинского района Республики Башкортостан. Мы с мамой обязательно навещаем их, когда приезжаем к родственникам в Башкирию, чтобы отдать дань памяти и поблагодарить за все, что они сделали для нас.

Каждый год мы всей семьей 9 мая обязательно выходим на «Бессмертный полк», чтобы почтить память наших родных и всех, кто пережил эту страшную войну. Когда я несу фотографию прадеда в колонне, я чувствую связь поколений, гордость за его подвиг и скорбь по тем, кто не вернулся. Его история – это часть нашей истории, и мы будем бережно хранить её в наших сердцах, чтобы никогда не забыть цену мирной жизни.

АЛЕКСЕЕВА Марфа Васильевна,
Мэнэ-Ханалас улууһа, Майа сэлиэнньэтэ

**«Аҕам Захаров Василий Николаевич –
Аҕа дойду сэриитин кыттыылааҕа (1920-1995 сс.)»
(ахтыы)**

Аҕам Захаров Василий Николаевич 1920 сыллаахха Амма оройуонун Чыамайыкы нэһилиэгин Даркылаах бөһүөлэгэр дьаданы дьиэ кэргэннэ бастакы оҕонор төрөөбүт. Чыамайыкы түөрт кылаастаах оскуолатын бүтэрэн, Амма-Наахара Өнньүөс сэттэ кылаастаах оскуолатыгар 5-с кылааһы бүтэрбит. Эһиилигэр Амма орто оскуолатыгар 6-с кылааска үөрэнэн баран, нуучча тылыгар хаалан салгыы үөрэммэтэх. Ол кэnnэ дэриэбинэтигэр төннөн, холкуоска араас үлэҕэ үлэлиир. Үлэтигэр кыһамныылаах уонна оччотооҕу кэм таһымыгар син кыра үөрэхтээх эдэр киһи сүөһү ферматын сэбиэдиһсэһинэн, онтон холкуоска суотчутунан үлэлиир.

1943 сыллаахха Чурапчытаагы оройуоннай военкоматтан бэбиэскэ тутан, сэриигэ барар. Забайкалье байыаннай уокурук 36-с дивизиятын 855-с строевой полкатын саппаас чааһыгар түбэһэр. Бу чаас Соловьевскай станция чугаһыгар байыаннай сэби-сэбиргэли харабыллыыр сулууспа эбит.

1945 сыл атырдьах ыйын 9 күнүгэр кини полката Японияны утары сэриигэ барарга бойобуой бирикээс ылар уонна суһаллык походка турар. Ол туһунан аҕам ахтыытыгар маннык суруйан хаалларбыт: «Уута суох Монголия кырылас кумах истиэбинэн, арыт иккилии хонукка уу испэккэ, күннэ алталыы көһү хаамар этибит. Киһи кыайан кэспэт кумагынан нэһиилэ туоруурбут.

Большой Хинган хайатын туораан, Кытай хоту өттүнэн кыра нэһилиэнньэлээх сирдэринэн барбыппыт. Аны ардахтаах сайын буолан, ас соһор аспыт куукуната биһигини сиппэккэ хаалан иһэрэ, онон аһаабакка эрэ бара турарбыт. Сүрдээх эрэйдээх, илистиилээх хаамыы этэ. Манна дезертирдэр да бааллара. Япония кыраныыссатыгар тийиибитигэр, ити балаһан ыйын 2 күнүгэр, Япония армията бэриммитин биллэрбиттэрэ. Биһиги, саллааттар, «Ураа!» хаһыынан үөрбүппүт, эбэрдэлэспиппит».

1946 сыл сайыныгар дойдутугар эргиллэн кэлэр. Кэлээт да, холхуоһугар араас үлэбэ ылсан барар: суотчуттуур, биригэдьиирдиир, столярнай цехкэ сэбиэдиһсэйдиир, сылгыһыттыыр, сэбиэккэ сэкиритээрдиир. Кэлин, сынньаланна тахсыар диэри, дойдутугар атыһытынан таһаарыылаахтык үлэлээн, эргин туйгуна буолбута. Иллэн кэмигэр уһанарын, бултуурун сөбүлүүрө, кырааскалары булкуйан, араас өнү таһаарара. «Японияны кыайыы иһин», «Аба дойду Улуу сэриитин сылларыгар килбиэннээх үлэтин иһин», Үлэ бэтэрээнэ, Кыайыы үбүлүөйдээх мэтээллэрэ барыта, кэлин Аба дойду сэриитин II истиэпэннээх уордьана, Коммунистическай үлэ ударнига, эргин туйгуна бэлиэлэр кини түөһүн кизгэтэллэрэ. Аба дойду сэриитин кыттыылааба диэн удостоверениелааба.

Доруобуйата мөлтөөн, 2 группалаах инбэлииккэ тахсан, 1995 сыллаахха олохтон барбыта.

Абам Василий Николаевич кэргэнинээн Акси́нья Васи́льевнаһын 6 оһону төрөтөн, улаатыннаран, идэ-үөрөх биэрэн, барыларын ыал онорон төрөппүт быһыытынан ытык иэстэрин толорбуттара. Ол курдук билигин 11 сиэн, 29 хос сиэн, 1 хос-хос сиэн кинилэр олохторун салбыылар.

ЕФИМОВ Петр Павлович,

Таатта улууһа, Чычымах сэлиэнньэтэ

«Туолбатах ыра»

(кэпсээн)

Таайбыт Е.Е. Прудецкай сырдык кэриэһигэр

Саха сиригэр саас кэлэн үчүгэйэ сүрдээх. Томороон тымныылары этэннэ туораан, дьон-сэргэ санаата сэргэхсийбитэ олус. Оннооҕор куоракка биллэр айылҕа уһуктар-тиллэр модун күүһэ. Дөрүн-дөрүн кэбэ этэрэ иһиллэр. Чыычаахтар уйа оностон чырыптаһаллар, от-мас синньигэс умнастарын хомуйсан, уһун кутуруктара эйэннэх олбуор иһигэр көтөн күөрэннэхэллэр.

Оо, билигин тыа сиригэр хайдах курдук үчүгэйэ буолуой... Эр дьон саалаах өттө дурдаҕа сыттахтара. Кус кэтэхэн түүн тымныытын да аахайбакка бүтүннүү кулгаах, харах буолан олордохторо. Кэбэ быыстала суох этэн эрдэбэ, уу оҕуһа сарсыарда эрдэ мөбүрээн лүнкүнэтэн, дьон уйулҕатын көтүттэбэ.

Ыанньыксыттар эрдэ туран ынахтарын хомуйа бардахтара. Эдьийэ Маайа, хачаайы бэйэтэ, эрчимнээхтик хааман титиигэр тийдэбэ. Дьөгүөр санаата дойдутугар тийэн дьонун дьиэтигэр иэбилиннэ. Көрдөрүүлээх колхуос биир кэрэ сиригэр, Уһун Халдыайы томтойор саалыгар Илин Баарда эбэни өнгөйөн турар кини дьиэтэ. Сүүрбүт-көппүт, улааппыт түөлбэтэ. Билигин кэлэн санаатабына, күн кыһалҕата суох олорбуттар да эбит. Оттон колхуос үлэтэ, от-мас булунуута, тымныы кыһыны кытта туруулаһыы ханна барыай, – сыл аайы баар буоллаҕа эбээт. Күн бэбэхээннэ диэри олох судургу

да этэ. Үөрэбин бүтэрэрэ бу кэллэ. Бүтэрдэ да дойдутугар тахсан үлэлиэхтээх, онтон көстөн иһиэхтээх этэ. Этэ эрэ дии санаата Дьөгүөр. Бээ, хайдах этэй?

Иллэрээ киэнэ тыа хаһаайыстыбатын техникумун үгүс устудьуонугар бэбиэскэ биэрбиттэрэ. Сарсыарда 9 чааска докумуоннутун туппутунан байанкамаакка баар буолун диэн бирикээс этэ. Сарсыарда бары биир киһи курдук тийбиттэрэ. Чыппаннаабыт байыаннай танастаах киһи күүстээх соруйар куолаһынан: «Ийэ дойдубутун ниэмэс халабырдьыттарыттан көмүскүү барабыт», – диэн санаран добугураппыта. Дьөгүөр сэриигэ ынырылларын иһигэр күүтэ сылдыбыта да, син-биир соһуйа истибитэ. «Тоҕо түргэнэй, дьоммун көрсүбэккэ эрэ барар буолбуппун» диэн ыксал санаа үүйэ тутта. Сирэйэ күлүгүрэн ылла. Дьөгүөр «дьонум» диэн эдьиийин, быраатын, көрө илик кыракый балтын саныан иннинэ, доборун Чочунаах дьүһүнэ көстө түстэ. Оо, Чочунаахпар этиэх буолбут тылларбын эппэккэ барар буолбуппун диэн сүрэбэ мөбүл гынна. Чочунаах кыаһаан сирэйэ, чобул хара харахтара, тупсабай бэйэтэ бүтүннүү Дьөгүөр харабар көстө түстэ. Кини диэки ыйытардыы көрөн ылла уонна «Дьөгүөр...» диэн уоһун эрэ сэгэтэн намыыннык ыйытар курдук буолла. Дьөгүөр санаата аймаһыйда, буккулунна. Хайдах даҕаны үс хонук иһигэр дойдутугар тийэ охсубат, иһигэр ытыллар баҕатын тиэрдэр кыаҕа суоһуттан оронугар биир кэм эргичийэ, уһуутуу сытта. Сатахха бу техникум уопсайыгар бииргэ олорор уолаттара дойдулаатылар: Намнар, Мэнэлэр. Сорох уолаттара добор кыргыттары кытта күүлэйдии, бырастыылаһа, көрсүһэ сырыттахтара. Дьөгүөр эрэ хоһугар соботоһун кыайан утуйбакка санаа кулута буолан олорор. Кэтэстэххэ бириэмэ олус сыбарыйбат...

Кэмниэ кэнэбэс Дьөгүөр халтаһалара ыараан, силимнэһэн нухарыйан барда. Утуй, сынньан уол оҕо барахсан. Кини утуйар кэмигэр Дьөгүөр кылгас олобун сэгэтиэххэ.

Дьөгүөр 1921 сыллаахха Тааттаҕа Аллараа Амма нэһилиэгэр төрөөбүтэ. Үһүс оҕонон, иккис уолунан. Ийэтэ Маайа бу дойду олохтооҕо, төрүт уус Молоһуоктар кыыстара. Аҕата Күрүлүөскэй Маайыскай киһитэ. Кинилэр бастаан Маайыскай сиригэр Алыһардаах диэн учаастакка олорубуттар. Эдьиийэ Маайа кэпсииринэн, сайыннары хаара-мууһа ууллубат чыпчааллаах Таарбаҕаннаах диэн үрдүүк хайалааҕа үһү. Дьэ, итинник олордохторуна, бандьыттар үөскээннэр, сотору-сотору кэлэр-барар түбүлээннэр эрэйдээбиттэр. Хас кэллэхтэрин аайы астанас айдаана, таба көлө көрдөөһүнэ үксээн испит. Иннэ гынан аҕалара Дьөгүөр дойду сиригэр Чычымахха кириэбин диэн дьиэ кэргэнин тиэйэн, биир хопполоох айанна туруналлар. Тыынтан тыын табаҕа олорон дойду сиригэр Чычымахха кэлэн, колхуос үлэтигэр үлэлээбитинэн бараллар. Күлүмэх айантан сиэттэрэн, ийэлэрэ дойдутун булаат уол оҕолонор. Аҕатын аатынан Дьөгүөр диэн аатыллар. Эдьиийин кэпсээниттэн билэн, Дьөгүөр үлэһит буоллаҕына бу төрүт уус дойдутугар бара сылдыһан, көрүүн-истиэн баҕарара.

Дьөгүөр кыра эрдэбиттэн сытыы-хотуу буола улааппыта. Дуоспуруннаах этэ. Күрүлүөскэйдэри батан сырдык хааннааҕа. 1937 сыллаахха Чычымах сэттэ кылаастаах оскуолатын үчүгэйдик үөрэнэн бүтэрбитэ. Онтон аҕыйах сыл колхуоска үлэлээн баран, куоракка тыа хаһаайыстыбатын техникумугар бэтэринээр үөрэбэр үөрэнэ киирбитэ. Быйыл 1942 сыл бэс ыйыгар үөрэбин бүтэриэхтээх этэ. Дойдутугар үлэлии тахсар уонна Чочунаабын кэргэн кэпсэтэн ыал буолар баҕа

санаалааба. Ол бабата, ырата туолбат буолбутуттан Дьөгүөр хомойбута, ол эрэн дойдутун көмүскүү барарыттан эмиэ да астынар этэ. Ол гынан баран билбэт сиригэр-уотугар хайдах сылдыабын, сэрии диэн хайдах буолуобун билбэттэн толлоро.

Дьөгүөр 21 саанын туолла. Арыы саһыл хааннаах, көбөрүмтүйэн көстөр харахтаах, ньимиччи собуус туттубут уостаах, оттомноох сирэйдээх. Орто унуохтаах, кэтит сарыннаах, киппэ собуус көрүгнээх уол буола улаатта.

Ити курдук өй-санаа мучумааныгар сырыттабына, бэбиэскэлээхтэр барар күгнэрэ, чаастара тийэн кэллэ. Атаарыы кылгас миитинин кэннэ, барыларын холуоннаба кэккэлэччи туруоран Өлүөнэ өрүс кытыытыгар дылы хаамтаран абыллылар. Дьөгүөр күгүн, саас унуор туоруур билэр сиригэр көрөн сэргэхсийэн ылла. Арахсыахтарын иннинэ барыларыгар араа суолга аһыыр астарын: суухарыы, эт кэнсиэрбэтэ биэрбиттэрин көхсүгэ сүгүһүрдэригэр уктан иһэллэр. «Пропогандист» диэн борохуокка командирдар барыларын хаамтаран киллэрэн үөһэ, аллараа этээскэ муостаба олордутаалаан кэбистилэр. Утаакы буолбата – борохуот хара буруонан өрө тыынаат, хаһытаат хоннубутунан барда. Уолаттар бары палуба кытыытыгар туран төрөөбүт дойдularын кытта быраһаайдаһан харах уулаах далбаатыы турдулар. Биэрэккэ абылаһа атаарааччы харса суох хаһытыы, далбаатыы хааллылар. Дьөгүөр күгүн, саас унуоргу энэргэ туоруур эбэтин киэн киэлитин сайыһа көрөн турда. Оо, хаһан эргиллэн кэлэн, унуор туораан төрөөбүт Тааттатын диэки айанныыр дьоллоһор? Уһун иһигэр дойдутун, дьонун, доһорун, Чочунаабын кытта бырастыылаһа истэ...

Нэдиэлэ хонуга уһуннулар. Дьэ, манна Өлүөнэ эбэлэрэ уһунун, киэнин, айылбатын, модунун биллилэр-

көрдүлэр. Элбэх да дэриэбинэ баар эбит. Эбэлэрэ сыыйа синньээтэр-синньээн, дьэ кэмниэ кэнэбэс тийийэхтээх сирдэригэр тийэн сүөкэнниллэр. Хас эмэ күн хаампака көһүйбүт атахтарын көннөрөн, хааман-сиимэн сиргэ бигэтик үктэммиттэриттэн үөрэн аймаластылар.

Казармаларга тийэн оннуларын булан дьэ уоскуйдулар. Оронно тыыллыы тэбэн сытар үчүгэйэ дэлэ дуо? Сарсынныттан аны байыаннай дьыалаба үөрэнэр буоллулар. Суукканы эргиччи байыаннай дьыала ымпыгачымпыга эккэ-хаанна инэр гына үөрэттилэр. Дьөгүөр дьонугар, доборугар сурук суруйан, онтукатыгар эппиэт ылан уоскуйа сылдьар. Чочунааҕар сирэй көрсөн этиэх буолбут тылларын суруйан, онно Чочунаах сөбүлэхэр эппиэтин ылан харыс үрдээн сылдьар. Чочунаах кинини эмиэ таптыырын, кэлэрин күүтэрин, алааһын солунун туһунан суруйбута уонна буһарааскай от намчы сибэккилээх лабаатын уган ыппыт этэ. Уол төрөөбүт алааһын дыргыл сыттаах хатан хаалбыт отун сыллыы ис сүрэбиттэн үөрэн сэгэйбитэ.

Үөрэх үлүскэнигэр буолан, сыл анара биллибэккэ ааспыта. Сэри уотугар киирэр кэмнэрэ ыган кэлбитэ. Дьөгүөр уруккута буолбатах. Муммут-тэммит ньулдьаҕай эдэр киһи онугар, билигин сыалын-соругун толору өйдүүр дьэбир эр киһи буола уларыыбыта. Эдьиийин Маайа кэргэнэ сураба суох сүппүтүн, алааһыттан элбэх билэр дьоно сэриигэ барбыттарын, суорума суолламмыттарын истэн сылдьара.

Сэриигэ атаары судургутук ааспыта. Байыаннай оскуолаларын хамандыыра ааты түһэн биэрбэккэ, хоссуннук сэриилэхэргэ кэс тылын эппитэ уонна массыыналарга олордук да, айаннаабытынан бардылар. Дьөгүөр байыаннай танас кэтэн ис туруга тосту уларыйда. Аны кини эписиэр буолла. Младший

лейтенант Егор Прудецкай. Погоннаах, чыыннаах чиккэннэс байыаннай. «Чочунаах көрөрө буоллар хайыа этэй? Билиэ дуо миигин?»... Инник араас санаалар Дьөгүөр төбөтүгэр элэннээн аастылар.

Ити икки ардыгар ханнык эрэ куоракка тимир суол вокзалыгар кэлэн тохтоотулар. Поеһы күүтэллэр үһү, онон сынньалан биллэрдилэр. Уолаттар онон-манан сүүрэкэлэһэн уу булан истилэр, сууннулар. Дьээбэлэһэн тустан хачыктастылар.

Эмиэ стройдаттылар уонна ким ханна хайа хайысхаба барарын эттилэр, туһааннаах хамандыырдарга туттартаатылар. Барыларын үрүө-тараа ыттылар. Дьөгүөр доборунаан Бүөккэлиин гвардейскай танковай Фастовскай Кыһыл Знамялаах биригээдэбэ түбэстилэр. Ити икки ардыгар пуойас ыһытаан-хаһытаан субу тийэн кэллэ да, өй мэйдээх тулуйбат аймалбана буолла. Бары пуойаска олорсоору үтүөлэһии, анныһы буолбутугар, бистэлиэттээх, автоматтаах байыаннайдар күүстээх хамаандалара уолаттары олорун диэн ордоототулар. Ыксал үлүгэринэн Дьөгүөр Бүөккэтинээн уонна хас да билбэт атын сиртэн кэлбит эмиэ бэйэлэрин курдук сабыс-саһа формалаах уолаттардыын биир вагонна киирэн олордулар. Пуойас хатан үлүгэрдик часкыйаат, үрүн паарынан төлүтэ биэрээт дьигиннээн сыбарыйбытынан барда. Пуойас диэннэрэ дьэ тимир ыллыкка тэбинэн, элбэх богуону соһон айаннаан лигийэн барда. Туох да бэртээхэй сэп эбит! Түннүгүнэн бардар бар бараммат оһуруот, ходуһа, дэриэбинэ субуллар бүтэр уһуга биллибэт. Уолаттар дойдулара киэниттэн сөбө-махтайа истилэр. Утуктаан утуйан да ыллылар.

Утаакы буолбата, сэрии буола турар сибикигэ биллибитинэн барда. Алдьаммыт техника, буюмба тобо

түспүт дьиэлэрин сэмнэбэ анаһан тураллара ынырктыһан көһүннүлэр.

Богуон иһэ ип-итии буолла. Бу дойдуга самаан сайын үгэннээн турар эбит. Уолаттар дойдулара киэниттэн, айаннаан иһэн дьыл араас кэмин көрбүттэриттэн сөбөн кэбистилэр. Бачча үчүгэйи көрбүттэрин иннилэригэр арыллан иһэр дьулаан көстүүлэр саба бүрүйдүлэр. Олох даҕаны эстибит дэриэбинэлэр хара хоруонан, буруо аһы сытынан тунуйдулар. Оһохтор турбаларын ураата эрэ өрө хороһон туралларын көрөн, Дьөгүөр хараастан уһутаан ылла. Сымыҕаһын быһа ытыран, сутуругун ыга тутан сирэйэ уорастыйан, дьиппиэрэн турда. Урут хаһан да билбэтэх иэстэхэр, сидьин өстөөбү өлөрөр-өһөрөр санаа түөһүн иһин киэптээтэ, тыынын хаайда...

Кэмниэ-кэнэбэс тийиэхтээх сирдэригэр тийдилэр. Бары таһырдыа табыстылар. Байыаннайдар тыйыс хамаандалара биир-биир дуораһыйталаан чаастарынан ыныртаан ыллылар. Кузовтаах массыыналарга олорон тус-туска хайысханан иннэл-таннал суолунан айаннаан куугунатан истилэр. Дэлбэритэ барар тыастар сир ийэ барахсан дьигиһийиитэ сүрдэннэ. Боруок кирбиитэ олох чугаһаабытын эттэринэн-хааннарынан сэрэйдилэр.

Ыстаапка тийэн Дьөгүөр кэлбитин дакылааттаата. Кинини 53-с гвардейскай танковай биригээдэ мотобатальонун пулеметнай взводун хамандыырынан анаатылар. Ханна, хайдах сэриилэһиэхтээбин быһааран биэрдилэр, хаартаҕа көрдөрдүлэр. Дьэ, уол оҕо уяна-хатана биллэр түгэнэ үүннэ. Кытаат, Дьөгүөр, саалаахтан самныма, охтоохтон охтума...

Күн- дьыл хотоҕос курдук субуллар. Дьөгүөр бастаан мух-мах буолуох курдук буолбута умнуллубута ааспыта ыраатта. Бэйэтэ урут толлор дьиппиэн-дьэбир хамандыырдарыгар майгынныыр дорҕоонноох

саналаммыта, куттанарын кыайар күүстээх санааламмыта. Кыра-кыратык бааһырталаабыта.

1944 сыл от ыйыгар Садовая Вишня диэн нэһилиэнньэлээх кыра куоракка күүстээх кыргыһы буолбута. Дьөгүөр взвода өстөөх кимэн кириитин алта төгүл төттөрү охсубута. Бу киирсиигэ Дьөгүөр бэйэтэ пулемет уотунан сүүрбэччэ ниэмэни өлөрбүтэ. Хабыр хапсыһы! Дьөгүөр улаханнык бааһыран, госпитальга киирэн уһуннук эмтэммитэ. Эмтэнэн, үтүөрэн эмиэ сэриилэнэ барбыта. Бу сырыыга Львовской корпус 17-с гвардейской Петроковской Кыһыл Знамялаах Суворов орденнаах биригээдэтигэр бастакы мотострельковой батальонна взвод командирынан анаммыта. Эмиэ өстөөбү кытта кырыктаах киирсиилэр буолуталаабыттара. Дьөгүөр взвода хорсуннук сэриилэспитэ.

1945 сыл тохсунньутугар Черна-Нида диэн өрүс туорааһыныгар тыын харбас кыргыһыта буолбута. Манна Дьөгүөр эмиэ бааһырбыта. Эмиэ госпиталь, эмиэ уонньуктаах эмтэнии. Манна сытан дьонугар «бааһырым кыра, киһи өлбөт бааһа, сотору дойдубар тийиэм дии саныбын...», – диэн суруйбута. Үтүөрэн, госпитальтан тахсан муус устар ыйга коменданынан ананан, үлэли сылдьан эмиэ бааһыар, эмиэ госпиталь.

Ол сыттабына Кыайыы буолар. Госпитальтан үтүөрэн тахсыбытын кэннэ, Дьөгүөрү Ростовка айанныыр транспоры арыаллыырга бирикээстииллэр.

Мотострелковой взводунан арыалланан айанныыллар уонна аара суолга тоһуурга түбэхэн кыдыйсыы буолар. Манна Дьөгүөр дьонун хахха сиргэ салайан истэбинэ, эмиэскэ түөһүн иһигэр уот аһыа түһэр, күүстээх охсууттан эһиллэн түһэн иһэн: «Бэлиэр дуо? Тоҕо түргэнэй?», – диэн санаалар холоруктаналлар. Онтон эдьиийэ Маайа кыра кыһын көтөхпүтүнэн дьиэтин

айаҕар тахсан турара, доҕоро, таптыыр, ахтар Чочунааҕа үөрэн сэгэйбит уоһа «Дьөгүөр...» диэн ыңырбытынан кинини кэлэн кууһа түспүтэ. Мунура суох үөрүү, дьол Дьөгүөр түөһүн киэптээбитэ. Ол күлүмэ өһөн эрэр хараҕар көстүбүтэ. Бүттэ...

Уол оҕо сирдээҕи олоҕо түмүктэннэ... Бүөбөйдээн ииппит ыра санаата туолбата... Эдьийэ Маайа быраатын кураанаҕынан күүттэ... Доҕоро Чочунаах эрэнэр, күүтэр, таптыыр киһитэ кэлбэтэ, ыал буолбата, кэнчээри ычат кэккэлээбэтэ... Ыра санаа тосту ыйылынна...

Дьоно сэрии кэннэ бэтэрээннэри чиэстиир күннэригэр эрэ Дьөгүөр «Кыһыл Сулус» уордьанынан уонна «Хорсунун иһин» мэтээлинэн наҕараадаламмытын биллилэр.

Нэһилиэгин дьоно Дьөгүөр, гвардия младшай лейтенана Егор Егорович Прудецкай, аатын үрдүктүк тутан кэриэстииллэр.

Буойун аата умнуллубат!

ЦЫПАНДИН Василий Ионович,
Таттинский улус, село Ытык-Кюель

«Дорожка жизни»
(к 80- летию Великой Победы)
(рассказ)

*Посвящается моей родной тете Маппычек,
детям войны*

По лесной заснеженной дороге брел паренек, ведя за собой бычка, запряженного в деревянные сани. На санях были погружены сосновые долгочки. Паренек был в торбозах и телогрейке, опоясанный в отцовский сыромятный ремень. После того, как пришла «похоронка» на отца, «извещение о том, что солдат пал смертью храбрых на поле боя», вместе с отцовским ремнем перешло на этого паренька все заботы и ответственность за семью в это трудное военное время. И паренек вынужден был бросить учебу, чтобы как-то помогать матери прокормить семью. Мать работала в колхозе дояркой, а большая часть доходов колхозников шла на фронт.

Паренек шел, то и дело оборачивался на свой груз на санях и грустно ловил себя на мысли: «Ведь это я везу не дрова, а пищу». В виду нехватки муки во время войны, приходилось в жидкую кашу «бутучас» добавлять измельчённый белый подкорковый слой сосны, и каша становилась гуще и как будто более сытнее, о вкусе в то время брезгать не приходилось.

Сдавленный толстым снегом вековой лес склонился над узкой лесной дорогой, по которой скрипя под ногами

снег и груженными санями шли, пыхтя густым паром паренек и бычок. Паренек шел и чувствовал теплое дыхание зимнего, морозного леса, как будто лес жалел его и этого бычка, борющихся за жизнь семьи, оберегал их теплым дыханием. В этот момент он вспомнил об учебе, которую он вынужден был бросить.

Когда он учился, школа находилась далеко, поэтому паренек жил в интернате. На воскресенье приходил домой, чтобы заготовить дрова, привести сено для скота, помогать матери по дому. В школе всю неделю думал, беспокоился о семье, младший сестренке и копил сахар в кармане, которую давали в интернате. Когда в воскресенье приходил домой в родную юрту, сестренка прибежала навстречу с возгласом: «Убай, убай!», обнимая своими тоненькими ручонками. И паренек давал сестренке свой гостинец – почерневшие куски сахара из кармана. И были они оба рады, а мать, отвернувшись, тайком вытирала слезы.

И вот паренек идет по лесной родной дороге и ощупывает карман своей телогрейки, ведь там у него гостинцы – сосновые шишки для сестренки, которых он набрал на бору, когда рубил не дрова, а пищу для пропитания. И радость блеснула в его очах от того, что сестренка обрадуется этим гостинцам, очень дорогим к сердцу!

Вскоре паренек остановился, привязал бычка на привычном месте, где начиналась тропинка, ведущая в глубь леса, где находились его петли, поставленные на зайцев. Он тихо шел по тропинке и вглядывался в чащу леса, ожидая обнаружить свою добычу, но добычи не было. Паренек молился про себя, просил бога и Матушку природу и покровителя охотников Баай Байаная, чтобы ему даровали добычу. Это не просто добыча, а способ

выжить, прожить еще один день. И мальчик, втиснув зубы, шел все глубже в лес.

И вот, из-за поворота показалась долгожданная добыча – замерший заяц, попавший в петлю. От радости сердце паренька радостно востепенулось, и он побежал к своей добыче, будто-бы боясь его упустить.

Положив добычу в котомку и взвалив на спину, поблагодарил бога, матушку природу, Байаная и этот лес за дорогой гостинец. Теперь он гордо переступит порог родной юрты, принося радость. Сегодня семья ляжет спать более-менее сытым и детский звонкий говор заполнит сердце повзрослевшего от забот паренька.

Бычок прибавил свой шаг, почуяв приближение родного аласа. Деревья леса поредели, появилось в вечерних сумерках очертание родного аласа и паренек с трепетом и волнением вглядывался в свою юрту: радостно заметил, что из дымохода идет густой, длинный дым. Это значит, что семья жива, что прожит еще один трудный день. Слово почувствовав приподнятое настроение хозяина, бычок мирно потерся своим покрытым инеем носом о бок паренька, дав понять, что он тоже рад.

Для якутов есть примета благословения. Если дым из дома вашей трубы будет длинным и густым, это значит, что будет благополучие, долголетие, достаток и мир в вашем доме.

Пусть это лесная дорога, ставшая для этого паренька и его семьи дорожкой жизни, не иссякнет, даруя детям войны чистое небо и тепло солнечного света.

СТАРОСТИН Николай Михайлович,
Чурапчы улууһа, Дирин сэлиэнньэтэ

«Абам туһунан»
(уочарка)

Кырдыабас дьону биһиги эдэрдэр куруук оҕонньоттор, эмээхситтэр эрэ диэн көрөн сыаналыы үөрэммиттэр. Онтон кинилэр хаһан эрэ эмиэ оҕо буолан ийэ, аба иһирэх тапталын ылбыттарын, дьоллоох оҕо саас үөрүүтүн-көтүүтүн билбиттэрин суолтаба уурбаппыт. Эдэр ыраас ыра санааба ыга куустаран, олоҕу күүскэ таптаабыттарын, инникигэ эрэллээхтик үлэлээн-хамсаан үлүмнэспиттэрин өйдүү да барбаппыт. Ити көлүөнэ кырдыабастара уһун мөккүөрдээх олоҕу оморбуттара, ол былаһын тухары төһөлөөх сыраны-хараны, эрэйи-муну көрсүбүттэрэ буолуой?! Үчүгэй олох кэлэрин туһугар диэн умса түһэллэрэ, ардыгар ачыктыыллара, тоһоллоро-хаталлара. Ол да буоллар олохторугар, сарсынны күннэ эрэллээх этилэр. Оҕолорбутугар, сиэннэрбитигэр уйгу-быйан олох кэлиэ диэн итэҕэйэллэрэ. Инник ыра санаалаах абамсыйбыт дьон олоҕу күүскэ таптыы үөрэммиттэрэ.

Биһиги абабыт Старостин Михаил Николаевич сэрии уонна үлэ бэтэрээнэ. Кини олоҕо биһиги «сэбиэскэй кэм» диэн ааттыыр олохпут кэрдиис кэмнэрин барытын таарыйан ааһар: бастакы «бар дьону үөрэхтээһин», култуура революцията, колхуоһу бөбөргөтүү, Аба дойду алдьархайдаах сэриитэ, сут-кураан, тыа сиригэр техническэй өттүнэн хааччыйыы маннайгы сэмэй хардыылар уо.д.а.

Төрөппүттэрбит барахсаттар үйэлээби-туһалаабы үөрөппиттэрэ саас-үйэ тухары салһанан баран истэбэ. Ол иһин саха ураанхай баччаба диэри эстибэккэ, өбүгэтин аатын ааттатан кэллэбэ. Абабыт: «Мин биир бэйэм кыра оҕо сааспар, эдэр эрдэхпинэ тулаайах буолар диэни билбэтэх дьоллоохпун», – диирэ. Төрөппүттэрэ ыал буолан иккитэ-үстэ оҕолонон көрбүттэрэ да, уһаабакка өлөн испиттэр. Инньэ гынан, аҕам 1923 сыл атырдьах ыйын 25 күнүгэр төрөөтүн кытта, оҕо турумаары гынна диэн, «абааһыттан» күрэтэн, былыргы сиэринэн оһох үөлэһинэн таһааран, ийэтин таайыгар Дьэкиимэптэргэ күрэппиттэр эбит. Кини кэннэ Василий диэн уол, Авдотья диэн кыыс төрөөбүттэрэ, ол гынан баран корь ыарыыга ыалдьан өлөөхтөөбүттэр. Ол кэннэ 1932 сыллаахха Молот, 1935 сыллаахха Костя диэн бырааттара төрүүллэр.

1932 сыллаахха иппит ийэтэ өлөн, төрөппүттэрэ төттөрү ылбыттар уонна Хоптоҕоҕо көһөн, «Хопто» колхуос чилиэнэ буолбуттар. Аҕам бу дьыл Дирин оскуолатыгар үөрэнэ киирбит, онтон утуу-субуу бырааттара үөрэммиттэр. Ийэлэрэ, Старостина Пелагея Игнатьевна, колхуос ферматыгар доярканан өр сыл энкилэ суох үлэлээбит, кыайыгас-хотугас, сылбырба үлэһит буолан, бастыгнар ахсааннарыгар сылдыбыт. Сэрии ыарахан сылларыгар Правление чилиэнэ «Килбиэннээх үлэтин иһин» мэтээлинэн уонна «Отличник социалистического сельского хозяйства» бэлиэнэн наһараадаламмыт.

Аҕам 1941 сыллаахха Дирин оскуолатын 7-с кылааһын бүтэрэн, Чурапчытаабы педучилищеба үөрэнэ киирбит. Үөрэнэ сылдьан 1943 сыл бэс ыйыгар Армияба ынырыллар. Дойдугар тахсан дьонун кытта бырастыылаһан, тууйаска лэппиэскэ уонна арыы

өйүөлээх айанныыр. Лена өрүс устун «Ленин» пассажирскай борохуотунан уонча хонук устата айаннаан Усть-Кутка тийиэллэр. Төһө да дойдуларыттан арахсан алдьархайдаах сэриигэ баран истэллэр, Лена өрүс сүдү көстүүтэ алаас оҕолорун сөхтөрбүтэ. Күн-түүн төрөөбүт төрүт сирдэриттэн тэйэн испиттэрэ. Саха сириҥ айылҕата бырастыылаһардыы кэрэ көстүүтүнэн саймаарыйан, хатыҥ чаран суугунунан, тиит мастарынан далбаатыы хаалбыта. Хаһан даҕаны сэрии диэни билбэтэх саха уолаттара Ийэ дойдуларын көмүскүү баран иһэллэрин билбиттии, өрүс долгуннара өрө дэбилийэн тахсан, кытыы биэрэҕи кырбаан эрэрдии балкыырдаан лүҥсүйэллэрэ.

Усть-Кутка тийибиттэрин кэннэ Иркутскай куоракка аҕалаллар, онтон Чурапчыттан тийибит 19 уолу Бурят-Монголияҕа, Усть-Кяхтаҕа тиэрдибиттэр. Селенга өрүс кытыытыгар баар 20-с «коннай депо» диэн байыаннай чааска кэлбиттэр. Манна Монголияттан үөр аты үүрэн аҕалан саамылааһын үлэтэ эбит. Үрдүгүн, эдэрин, ыарыыта суоҕун талан фронтта атаарбыттар. Кыратын, мөлтөбүн норуот хаһаайыстыбатыгар үлэлэтэ ыппыттар. Кыһыннары-сайыннары солбуһа сылдьан, күннэри-түүннэри аттары манааһын, аһаты-сиэтии үлэтэ сүктэриллибит. Манна сорох уолаттар тылланан сэриигэ барбыттар. Мин аҕабын «норуот өстөөҕө» аймахтаах диэннэр сэриигэ ыппатахтар. Ол Старостин Семен Константинович-Одьоону, сымыйа балыырга түбэхэн, Соловецкай концлаабырыгар сыппыт. Онно үс саха буолан Финляндияҕа күрээбиттэр. Бу үтүөкэн киһи туһунан үгүһү-элбэҕи суруйдулар, чохчы даҕаны, санаан көрдөххө, саха киһитэ тийибэт сиригэр тийэн, бэрт кыһалҕаттан «Сталинскай репрессия» хатыылаах боробулуохатыттан мүччү туттаран, сааһырыар диэри омук сиригэр олорон өлбүт киһи. Сахатын сириҥ туһунан

биллиилээх учуонайдарга кэпсээбит, ону үөрэтэллэригэр көмөлөспүт үтүөлээх. Швецияҕа олорон тыл үөрэхтээҕэ профессор Бьерна Коллиндердыын элбэҕи кэпсэппиттэр. Киниэхэ ойууннаан көрдөрбүт, ол иһин «ойуун» диэн сөбүлээн ааттаабыттар. Кини сахалыы кэпсээнин алта пластинкаҕа суруйтаран ылбыттарын, кэлин Саха сиригэр аҕалан иһитиннэрбиттэр. Ол туһунан Багдарыын Сүлбэ «Нөрүөн-нөргүй буолуохтун» кинигэтигэр суруйан турар.

1945 сыллаахха Кыайыы буолар, онно тута кинилэр чаастарын сэриигэ сылдыбыт чаастары кытта «Победа над Германией» диэн мэтээлинэн наҕараадалаабыттар. Онтон 1946 сыллаахха Сахалинна оборона оноһуутугар барар. Байыаннай тутуулары ытыы, муора пуордугар кэлэр таһаҕаһы сүөкээһин, тиэһии эбит. Ити курдук биир төгүрүк сылы быһа сылдьан баран, демобилизацияланан дойдутугар төннөр. 1947 сыллаахха дойдутугар кэлээтин кытта, оччотооҕу «Хопто» колхуос бырабылыанньата сана уот станцията кэлиэхтээҕин уонна ол дьиэтэ тутуллуохтааҕын быһааран, онно ананар. 1948 сыллаахха ахсынньы ыйга Дирин бөһүөлэгэр аан бастаан 25 ат күүһэ күүстээх локомотив станциянан «Ильич уота» ыаллар дьиэлэрин сандаарыппыта. Оччотооҕуга уоту аан маннайгынан сандаарыппыт киһинэн мин аҕам, Старостин Михаил Николаевич буолар. Онтон ыла уон сыл устата субуруччу станциянан уот биэрээччинэн, онтон 1969 сыллаахха колхуос, совхуос киин ремонтнуур мастерскойугар тимир ууһунан үлэлээбитэ.

Аҕам мэлдьи тугу эрэ айа-тута, була-тала, куруутун тимири, техниканы кытта булкуһа сылдьар, сытыы, булугас өйдөөх, уус тарбахтаах рационализатор, слесарь туйгуна, электрик, сантехник, сварщик, тимир ууһа этэ. Тыа сиригэр кини баһылаабатах идэтэ суоҕа буолуо диэтэххэ, арааһа, соччо омун буолбата буолуо.

Сборник по материалам
Республиканского литературного конкурса
«ПОДВИГ ГЕРОЕВ БЕССМЕРТЕН»
(к 80-й годовщине Победы в Великой Отечественной
войне 1941-1945 гг.)

Составитель Е. А. Потапова
Компьютерный набор и верстка: Е. А. Потапова
Ответственный за выпуск А. С. Корнилова

Подписано в печать 24.06.2025
Формат 60х84/16
Тираж 5

Отпечатано в отделе медиа и тифлотехнологий
ГКУ РС(Я) «Якутская республиканская специальная библиотека
для незрячих и слабовидящих им. И.Н. Егорова - Горного»

г. Якутск, пр. Ленина, 58
Телефон: 8-4112-403980, Факс: 8-4112-403979
Эл. почта: rbs@gov14.ru